

Rozdział 2

Krótką historia japońskiego miecza

(przypisy od tłumacza)

„Droga wojownika polega na doskonałym opanowaniu zalet swojej broni”

Miyamoto Musashi Go Rin No Sho

W czasie wojny technologiczne zaawansowanie rośnie w szybkim tempie. Dotyczy to, oczywiście, także broni i zbroi samurajów, zatem ewolucję japońskiego miecza - głównej broni wojownika - jak i uzbrojenia w ogóle, należy rozpatrywać w kontekście historycznym. W tej krótkiej historii zastosowałem dla wygody czytelnika ogólne okresy dziejów, w których miecze są klasyfikowane.

Dnia 6 sierpnia 1945 roku – dnia „czarnego deszczu”, kiedy zrzucona została bomba atomowa na Hiroszimę - miecz japoński ostatecznie stracił swoje znaczenie jako broń używana dla celów wojennych. Długa i chwalebna historia wytwarzania mieczy dla praktycznego użytku na polu bitwy, licząca sobie 1000 lat, zakończona została pod grzybem atomowym w mieście w zachodniej Japonii.

KOTO (stare miecze, przed 1596 r.)

Najstarsze japońskie miecze de facto wcale nie były japońskie. Razem z buddyzmem, zbroją i pismem chińskim zostały importowane z kontynentu azjatyckiego przed i w okresie *Nara* (719-794 r.).

Ówczesne miecze były proste i płaskie (konstrukcja *hira zukuri*)¹ i chociaż miały krawędź tnącą, to przystosowane były przede wszystkim do pchnięć i klucia, bardziej niż do cięcia i sieczenia. Ostatecznie, wskazując na zmiany w stylu walki, pojawiła się linia grzbietowa² po jednej stronie blisko krawędzi tnącej, tworząc bardziej efektywne ostrze. Ten styl głowni znany jako *katakiri-zukuri*³ należał do tych, które prawdopodobnie charakteryzowały pierwsze wytwarzane w Japonii miecze. Te wyroby miały już naostrzone i utwardzone ostrze, dla którego japońskie miecze stały się tak sławne. Wiele z nich wytworzono w prowincji Yamato, w okolicach Nara i tradycja mieczników *Yamato-den* jest uważana za najstarszą w Japonii. Najbardziej powszechną bronią w tych czasach był łuk i strzały, cieszące się najwyższym uznaniem wśród szlachty. Mamy także pewne dane o rodzaju używanej pancerza, na podstawie badań wizerunku zbroi z tamtych czasów, przedstawianych na terakotowych figurkach *haniwa*. Widoczna jest na nich wyklepana z metalu, warstwowa struktura pancerza *do*, podczas gdy główną cechą *kabuto* (hełmu) jest wysoka linia grzbietowa.

Wiadomo, że zmiany stylu walki polegającego na dźganiu, w kierunku cięcia, były celowe. Efektywne cięcie wymaga zakrzywionego ostrza, ponieważ ostra część miecza pozostaje dłużej w kontakcie z przecinanym obiektem. Przez następne trzysta – czterysta lat obserwujemy stopniowe wprowadzanie krzywizn (po japońsku *sori*) do japońskich mieczy. Z początku ta krzywizna była stosowana jedynie do *nakago* – trzpienia miecza mocowanego w rękojeści. Pozostała część głowni była prosta. Jednak stopniowo, także sama głownia zmieniała swój kształt, najpierw w bezpośredniej bliskości *nakago*

---

¹ Konstrukcja *hira zukuri* w przekroju przypomina zwyczajny nóż jednosieczny.

² Chodzi o *shinogi* –linię oddzielającą powierzchnię *shinogi-ji* rozciągającą się od *mune* (tylec miecza) do pozostałej tnącej części głowni *ha* (ostrze).Konstrukcja *katahira tsukuri*, przypominająca w przekroju cyfrę 1 jest rzadko spotykana.

³ Konstrukcja *katahira zukuri* (*katakiri ha zukuri*)

tworząc konstrukcję nazywaną *koshi-sori*.⁴ Jest wiele mieczy tego typu, które przetrwały do dziś, włączając typy : *warabite-tachi*, *kenuki-gata-tachi* i *ko-garsu-maru* (bardzo sławny dwuostrzowy, wykonywany przez *Munechika*, obecnie w kolekcji cesarskiej, a wcześniej przez długi czas stanowiący dziedzictwo rodu *Taira*). Wszystkie one demonstrują zmiany konstrukcyjne polegające na zastosowaniu krzywizny w pobliżu lub w samym *nakago*. Zastosowanie krzywizny jest bezpośrednim rezultatem prowadzenia walki konno. Wcześniejszy sposób walki przy pomocy pchnięć był prawie niemożliwy z pozycji jeźdźca na koniu, podczas gdy wykonanie cięcia jedną ręką stało się stosunkowo proste. Takie miecze pochodzące z wczesnego okresu przejściowego, pośrednie pomiędzy prostymi a całkowicie zakrzywionymi mieczami japońskimi są uważane za egzemplarze niezwyklej wartości. Są one oficjalnie kwalifikowane przez rząd Japonii jako „skarb narodowy” lub „ważny obiekt kultury”.

Do późnego okresu *Heian* (druga połowa XII wieku) miecze japońskie całkowicie się rozwinęły i późniejsze, specjalnie nie różnią się od tych, które są obecnie ciągle wytwarzane. Te wczesne miecze mają smukłe i eleganckie kształty oraz niewielkie *kissaki* (sztych). Łuk był nadal najważniejszy w walce a miecz uważany za drugorzędną w kolejności ważności broń. Wymiana „ognia” strzał łuczników, poprzedzająca bitwę a następnie wyciągnięcie i użycie noża *tanto*, jak sugeruje Stephen Turnbull w jego wydanej w 1990 roku książce „The lone Samurai” decydowało o losach bitwy. Użycie miecza było możliwe jedynie w stosunku do niskich rangą żołnierzy piechoty. Teza ta jest dyskusyjna, albowiem zachowała się stosunkowo niewielka ilość *tanto* , natomiast odnaleziono znacznie więcej mieczy *tachi* z tamtych czasów. Płytkowe zbroje zostały przekształcone w zbroje „sznurowane”, w wielu odmianach znane jako *o-yoroi* lub „wielka zbroja”, które były całkowicie rodzimego, japońskiego stylu. Ten styl obejmował hełm o konstrukcji złożonej z kilku płyt metalowych, który miał ochronę karku i dekoracje w kształcie rogów na przedzie, nazywaną *kuwagata*. Pięknie sznurowana w jasnych kolorach, zbroja ta, miała prawdopodobnie inspirować noszącego ją samuraja do heroicznych i wielkich czynów w bitwie. Wiele z takich zbroi zachowało się głównie w świątyniach i muzeach Japonii. Nawet w tamtych odległych czasach miecz był uważany za piękne dzieło sztuki. Był on przesiąknięty własnym „duchem”, biorąc pod uwagę starożytną japońską religię *shinto*, która nadawała duchowe atrybuty niemal wszystkiemu - zwierzętom, drzewom, kamieniom i górą. Duch, bóstwo (po japońsku *kami*) był także przypisany do ludzi i jego najwyższa forma, oczywiście, była związana z najważniejszą osobą, to znaczy z cesarzem. Takie podejście ułatwiło cesarzowi *Showa* (Hirohito) konieczność oficjalnego zaprzeczenia (na polecenie generała Mac Arthura pod koniec II wojny światowej), że jest „żywym bogiem”, ponieważ każdy Japończyk dokładnie wiedział jaki jest status *kami* cesarza, i że żadne słowa nie są w stanie tego zmienić. Miecz powstawał przy udziale trzech podstawowych elementów: ziemi, bo był wytwarzany z rudy żelaza, ognia, ponieważ był wytapiany i kuty, i wody, ponieważ w niej był hartowany (oziebiany). Każdy z tych elementów posiada swoje *kami*, zatem miecz, z definicji, także miał właściwości duchowe. W konsekwencji świątynie *Shinto* były bardzo często ośrodkami produkcji mieczy. Aż do czasów nowożytnych, miecze były wytwarzane jako wotywny podarunki dla świątyni, które posiadają najlepsze egzemplarze tej broni do dziś. Produkcja miecza była prawie aktem religijnym dla kowala, który przeprowadzał przed zabraniem się do pracy specjalne ceremonie oczyszczenia. Łatwo sobie wyobrazić, dlaczego japoński miecz był uważany za coś specjalnego przez starożytnych wojowników *samurai*.

Japończycy mają zdolność do zamieniania nawet skromnych, czy też powszechnego użytku rzeczy, w dzieła sztuki. Smykałka do połączenia praktycznego zastosowania z artyzmem rozciąga się na wiele

⁴ Wyróżniane są głównie trzy typy krzywizny *sori* : największe odchylenie pośrodku *tori sori*; bliżej sztychu

saki sori oraz bliżej trzpienia

koshi sori.

przedmiotów, które w zachodnich społeczeństwach są uważane za dzieła sztuki. Wymienić tu można na przykład *netsuke* (zamocowanie używane do zabezpieczenia przedmiotu przed wypadnięciem z pasa), filiżanki do herbaty używane w tradycyjnej ceremonii herbaty, parawany i *inro* (pokrywane laką pudelka na medykamenty i mikstury). Miecz jest uważany za najwyższą formę praktycznej ekspresji sztuki. Jego piękne linie, delikatne kształty, przekucia oraz skomplikowane wzory powstające przy wyżarzaniu (*hataraki*) znajdowane w *hamonie* oraz hartowane i utwardzane ostrze w połączeniu ze śmiertelnością skutecznością tworzą poezję zaklętą w stali i straszną broń sieczną.

W odróżnieniu od włóczni, *naginata*⁵ (halabarda, glewia) była bardzo popularna w tych czasach wśród samurajów oraz *sohei* (mnichów-wojowników). Ta wspaniała i groźna broń była wytwarzana przez kowale, którzy wynaleźli ją wzorując się na rolniczych narzędziach i montowali głównie na długim drzewcu. Biegłość w użyciu *naginata* wydaje się być bardzo trudna do osiągnięcia, lecz raz zdobyta czyni użytkownika praktycznie niezwyciężonym w bliskim starciu. Wiele obrazów wojennych z późnego XII wieku ukazuje wojowników uzbrojonych zarówno w miecz jak i *naginata*. Pod koniec XII wieku cesarz przestał de facto rządzić krajem bezpośrednio. Powołał wojskowego namiestnika (*shogun*), aby wykonywał te prace dla niego, podczas gdy on sam przebywał w Kyoto, dążąc do artystycznego rozwoju i oddając się zajęciom dworskim włączając w to intrygi, manipulacje i różne inne knowania. Ten układ może być mniej więcej porównany do pozycji królowej angielskiej, która pełni tytułowe funkcje jako głowa państwa, ma wielki szacunek a także wykonuje funkcje rytualne i reprezentacyjne, ale ma realnej władzy przekazanej rządowi, ucieleśnionemu przez premiera. W dodatku, dla realizacji innych planów, cesarz mógł abdykować na rzecz swojego następcy, czasem jeszcze dziecka. Zwolniony od uciążliwych rytuałów i ceremonii, mógł cały swój czas poświęcić planowaniu, knowaniu i intrygach, podczas gdy kontrolował „spadkobiercę” manipulując jego postępowaniem. W takim przypadku mógł rządzić „z za kurtyny” jako „szara eminencja”. Taki system rządów stosował także niekiedy szogun. Na przykład szogunowie w okresie Kamakura pozwalali rodzinie Hojo zajmować stanowisko regenta, po bezpośrednich rządach sprawowanych przez zaledwie trzy generacje czyli relatywnie krótki czas. Ten „zdalny” system władzy jest charakterystyczny dla Japonii, nawet dzisiaj. Nic nie jest całkiem takie na jakie wygląda i nic nie powinno być przedsięwzięte z otwartą przyłbicą. Często, za fasadą ukryty jest jakiś plan albo ktoś pociągający za sznurki „z za kurtyny”.

Szogunat dążył do kontrolowania klasy samurajów-możnowładców a duża część historii Japonii zajmuje się rywalizacją właścicieli ziemskich o ziemię, ryż oraz dobra i majątki należące do innych możnowładców. Nazywano ich *daimyo*, dosłownie: wielkie-nazwiska. Nic zatem dziwnego, że mając rząd o charakterze militarnym i prowadząc tak wiele wojen, wielką wagę przykładano do broni i umiejętności posługiwania się nią. Miecz i łuk były preferowane przez „dżentelmenów”, lecz w końcu to miecz znalazł się centrum zainteresowania. Najlepsi kowale byli coraz sławniejsi i szanowani, czasami ta sława rozciągała się na cały kraj. W końcu XII wieku miecznicy zaczęli podpisywać nazwiskami swoje wyroby, umieszczając je na *nakago* (trzcina miecza) często za pomocą dwóch znaków swojego imienia. Raczej nie po to, aby pomóc dzisiejszym kolekcjonerom stwierdzić pochodzenie i autentyczność miecza, ale żeby odróżnić swoje prace, albowiem istniało wtedy wiele warsztatów - kuźni.

Wyroby z wczesnego okresu *Heian* miały już wszystkie charakterystyczne dla późniejszych mieczy cechy, także tych z dwudziestego wieku, wytwarzanych przed Wojną na Pacyfiku. Jednakże zarówno zbroja jak i miecze rozwijały się i zmieniały w subtelny sposób, różnymi drogami przez wiele lat. Różnice były wynikiem zmieniającej się taktyki walki zmuszającej kowale do wprowadzania nowinek jak też i później poprzez wpływ różnych technik stosowanych przez szkoły *kendo* i *iaido*. W ten sposób w poszczególnych prowincjach zaczęły powstawać grupy kowale, którzy produkowali podobne wyroby. Często te grupy są traktowane jak „szkoły kucia mieczy”, lecz bardziej odpowiednie wydaje się nazywanie ich stylami lub „tradycjami” wyrobu miecza. Pierwsze trzy takie grupy były zlokalizowane w

---

⁵ *Naginata* jest często uważana za rodzaj miecza japońskiego, chociaż służy do zupełnie innego rodzaju walki i nie posiada rękojeści, lecz długie drzewce. Jest jednak wytwarzana w sposób dokładnie taki sam jak miecze.

provincjach Yamato, Yamashiro i Bizen. Grupa *Yamato* swoje centrum miała wokół Yoshino nieopodal Nara i rozwinęła się dzięki dużemu popytowi na broń ze strony mnichów – wojowników z okresu *Heian*, znanych jako *sohei*, którzy stanowili społeczność wielkich świątyni buddyjskich na tym terenie. Ci odważni mnisi-wojownicy często byli rekrutowani do armii, z uwagi na ich słynne umiejętności militarne. Tak jak Nara była starożytną stolicą Japonii, tak miecze w stylu *Yamato* (*Yamato-den*) były jednymi z najstarszych. *Yamato-den* można podzielić na pięć szkół lub grup kowali, z których każda była afiliowana lub stowarzyszona z różnymi potężnymi świątyniami. Szkoła *Hosho*, na przykład, była związana ze świątynią Taima, a szkoła *Shikkake* z Kokukuji a *Tegai* ze świątynią Todaji. Aby bronić swoich bogactw i przywilejów, te wielkie świątynie utrzymywały ciężkozbrojnych wojowników, którzy stanowili duży rynek zbytu dla kowali *Yamato*. Wielu z nich nie podpisywało swoich mieczy. Druga grupa w prowincji Yamashiro zawdzięczała swoją egzystencję cesarskiej stolicy Kyoto przeniesionej z Nara pod koniec VIII wieku. Większość „czystych” i wyrafinowanych mieczy okresu *Heian*, odzwierciedlających wpływ dworu cesarskiego, była tworzona w tradycji *Yamashiro* (*Yamashiro-den*).

Trzeci z wczesnych stylów lub tradycji odnajdujemy w Bizen (obecnie prefektura Okayama). Ten obszar dysponował bogactwem w dostępie do surowców potrzebnych przy wyrobie mieczy i *Bizen-den* kontynuowała swoje tradycje wyrabiania wyjątkowo pięknych i wspaniale wykończonych mieczy przez stulecia. Wczesne prace Bizen są znane jako *ko-Bizen* (stary Bizen). Choć czasy się zmieniają, to właśnie szkoła *Bizen* miała największy wpływ na późniejszych mistrzów kucia miecza z drugiej połowy XX wieku. Po wycięciu w pień całej swojej konkurencji w serii krwawych wojen, które są częścią historii społeczności japońskiej, pierwszy szogun Minamoto Yoritomo założył swój urząd zwany *bakufu* – „obóz wojskowy” w końcu XII wieku, tak daleko jak tylko można od dekadentckiego i skorumpowanego wpływu dworu cesarskiego w Kyoto. Stolica znajdowała się na wschodzie, w Kamakura, niedaleko dzisiejszego Tokyo, gdzie było łatwiej utrzymać militarną atmosferę, która w naturalny sposób przyciągała wielu rzemieślników zajmujących się kuciem mieczy.

Dużym osiągnięciem *bakufu* Kamakura było zdefiniowanie pozycji samuraja w kodeksie prawnym zwanym *Goseibai shikimoku*, który wcześniej uznawał jedynie rolę świeckiej i religijnej arystokracji. Nic dziwnego, że dwór cesarki ostro przeciwstawiał się zjawisku, które postrzegał jako wojskowe uzurpowanie władzy. „Emerytowany” cesarz Gotoba ustanowił więc swój własny dwór w Kyoto i zwołał część rozczarowanych samurajów pod swoją komendę w celu przywrócenia rządów cesarskich. Począł, aż umrze pierwszy szogun Yoritomo, co wprowadziło w Kamakura stan zamętu i paniki. W 1221 roku Gotoba wzniecił zbrojne powstanie przeciwko szogunatowi znane jako zamieszki *Jokyu*. Te niepokoje zostały szybko stłumione przez błyskawicznie zreorganizowane szyki wojsk Kamakury a Gotoba zmuszony został ponownie do schowania się „za kurtynę”. Cesarz Gotoba jest szczególnie interesujący z perspektywy historii japońskiego miecza. Wiele mieczy w Japonii nie posiada sygnatur. Mają one natomiast, zamiast podpisów, znak szesnastolistnej chryzantemy (*kiku*), herb cesarski, wygrawerowany w górnej części *nakago*. Takie miecze są nazywane *kiku-gyusaku*. Mówi się, że cesarz Gotoba, który był wielkim miłośnikiem miecza i sam amatorsko parał się kowalstwem, był zaangażowany w swoją „pasję” z powodu przygotowania zemsty na szogunacie Kamakura. Mówi się także, iż ponury i wisielczy charakter cesarza odbijał się piętnem na wyglądzie jego mieczy. Wielu wybitnych kowali z tamtych czasów, znanych dziś pod wspólnym określeniem „*goban-kaji*” udzielało lekcji cesarzowi. Każdy z nich, po kolei, stawał się nauczycielem Gotoba przez jeden miesiąc w roku. Wydaje się być daleko bardziej prawdopodobne, że sam cesarz wykonywał osobiście tylko jeden z etapów tworzenia mieczy tzw. *Yaki-ire* (hartowanie i utwardzanie ostrza), nie angażując się w wymagające wysiłku fizycznego zajęcia wytapiania i kucia. Jednak, bez wątpliwości, Gotoba miał wielki zasób wiedzy o japońskim mieczu i rozciągnął patronat nad profesją kowali, pomimo, że jak wiemy, jego plany zemsty spełzyły na niczym. Miałem okazję studiować jeden z takich mieczy „z pierwszej ręki” i mogę z pewnością zaświadczyć, że ma on bardzo wysoką jakość wykonania, jeśli nawet nie można zauważyć na nim wisielczego usposobienia Gotoba. Takie miecze mają oczywiście ogromną wartość historyczną.

Źródła różnią się nieco, jeśli chodzi o to, kim byli kowale z grupy *goban-kaji*, ale jeden ze starych dokumentów zwany *Showa Mei Zukushi* z okresu ery Showa (1312-1317), obecnie przechowywany w świątyni Kanchin wylicza następujące osoby:

Styczeń - Norimune –provincia Bizen, szkoła *Ichimonji*)

Luty –Sodatsugu – prowincja Bitchu , szkoła *Aoe*

Marzec – Nobufusa – prowincja Bizen, szkoła *Ichimonji*)

Kwiecień – Kuniyasu - prowincja Yamashiro-Kyoto, szkoła *Awataguchi*

Maj – Tsunetsugu – prowincja Bitchu, szkoła *Aoe*

Czerwiec – Kunimoto – Prowincja Yamashiro-Kyoto, szkoła *Awataguchi*

Lipiec – Muneyoshi – prowincja Bizen, szkoła *Ichimonji*

Sierpień – Tsugue – prowincja Bitchu, szkoła *Aoe*

Wrzesień - Sukemune – prowincja Bizen, szkoła *Ichimonji*

Październik – Yukikuni – prowincja Bizen , szkoła *Ichimonji*

Listopad – Sukenari – prowincja Bizen, szkoła *Ichimonji*

Grudzień – Sukenobu – prowincja Bizen, szkoła *Ichimonji*

(siedem miesięcy dla kowali z Bizen, trzy dla Bitchu, i dwa dla Yamashiro)

Myślę, że to dobrze ilustruje popularność kowali z Bizen, *Ichimonji* we wczesnym okresie Kamakura.

Do tego czasu miecze były wytwarzane jako jednorodna konstrukcja (przy użyciu jednego rodzaju stali), lecz *goban-kaji* są uznawani przez niektóre źródła jako ci, którzy pierwsi wymyślili innowacje wprowadzając rdzeń ze stali miękkiej zwanej *shingane*⁶ podnosząc elastyczność w połączeniu z twardością miecza.

Szogunat Kamakura musiał zmierzyć się z daleko większą ilością wyzwań niż tylko mobilizacja sił przeciwko cesarzowi Gotoba, co również wpłynęło na znaczne zmiany w stylu kucia mieczy. Były to przede wszystkim próby inwazji na Japonię podejmowane przez Mongołów w 1274 i 1281 roku, będące częścią wielkiego planu Kublai Khana zdobycia dominacji w ówczesnym świecie. Ci groźni najeźdźcy nie stosowali się do rycerskich zasad szanowanych przez samurajów podczas wojen domowych w poprzednich kilku stuleciach. Samurajowie krążyliby wokół ogłaszając swoją pozycję i oczekując na walkę przeciwko oponentom będącym w równej im randze. Mongołowie zaś, atakowali raczej płonącymi pociskami, skoncentrowanym uderzeniem łuczników oraz zmasowanym atakiem włóczni. Taktyka Mongołów, ich broń i zbroje przyniosły Japończykom wiele problemów, w szczególności polegających na tym, że piękne miecze japońskie wyszczerbiały się lub łamały na mongolskich skórzanych zbrojach i stawały się nie do naprawienia. Stąd wzięła się presja na mieczników, aby znaleźli sposób rozwiązania tego problemu. Wraz z zagrożeniem inwazją mongolską na wielką skalę zapanowała panika. Mnisi i inne święte osoby od świtu do nocy nieustannie modlili się do bogów o cudowną interwencję. I rzeczywiście ich modły spotkały się ze wspaniałą odpowiedzią. W obydwu przypadkach, gdy Mongołowie próbowali zająć Japonię, ich floty były niszczone przez rozpetany w odpowiedniej chwili tajfun, znany potem jako „boski wiatr” - *kamikaze*. Było to zresztą inspiracją dla pilotów-samobójców podczas II Wojny Światowej jakieś siedemset lat później, choć piloci byli znacznie mniej skuteczni.

Chociaż inwazje nie udały się, nie było gwarancji, że Kublai Khan nie spróbuje ponownie. Wskutek tego zagrożenia przez wiele lat Japonia pozostawała w stanie gotowości wojennej i przed miecznikami stało zadanie znalezienia drogi dla naprawy i poprawy zniszczonych uszkodzonych mieczy. Rezultatem były znacznie szersze miecze, z dłuższym sztychem i szerszą powierzchnią hartowania, tak, aby mogły być reperowane i ponownie kształtowane, po tym jak się ewentualnie wyszczerbią. Wprowadzano także kolejne innowacje i narodziła się czwarta odrębna tradycja. Nazwisko najbliższej związanej z tą nową tradycją i najsłynniejsze w japońskiej produkcji mieczy brzmiało Masamune, chociaż nie podpisywał

---

⁶ *Shingane* - stal o niskiej zawartości węgla używana na rdzeń miecza odznaczała się elastycznością, *kawagane* - stal o wysokiej zawartości węgla używana do budowy „zewnętrznej płaszczki” miecza była bardzo twarda.

on swoich prac odkąd stał się przede wszystkim „pracownikiem państwowym” zatrudnionym przez rząd. Doprowadził do perfekcji i uszlachetnił zmiany jakie wdrożył jego ojciec Kunimitsu i dziadek Yukimitsu. Produkował najpiękniejsze miecze, z których wiele dotrwało do naszych czasów i dziś są uważane za bezcenne. Są wspaniałym osiągnięciem artystycznym i pamiątkami ważnymi historycznie. O tym, jak wielka jest sława Masamune, nawet dziś, wśród zwykłych Japończyków, świadczą sztuki *kabuki* i programy telewizyjne poświęcone temu miecznikowi. Ma on także przyznany jeden z największych honorów - świetną sake o nazwie Kiku Masamune.

Innym rezultatem prób inwazji mongolskiej była wzmożona produkcja noży *tanto*⁷. Wiele z ówczesnych zwojów i obrazów o tematyce balistycznej ukazuje bardzo bliski dystans prowadzonej walki, w której dobrze sprawdzały się noże. Na jednym ze słynnych zwojów widać samuraja w pełnej zbroi kłęczącego na plecach Mongoła i odcinającego jego głowę za pomocą *tanto*. Z tamtych czasów pochodzi proporcjonalnie najwięcej egzemplarzy mieczy *tanto*.

Kiedy miecznik osiągał duży rozgłos i status w ciągu swojego życia, jego kuźnia przyciągała wielu uczniów. Przybywali oni zewsząd i gromadzili się na przykład wokół Masamune oraz jego dziesięciu największych pomocników znanych pod wspólnym określeniem jako *Masamune jutetsu*. Rozsławili styl Masamune na cały kraj. Jako, że ten styl i jego atrybuty różniły się od wcześniejszych *Yamato-den*, *Bizen-den* i *Yamashiro-den*, prędko został on rozpoznawany jako czwarta tradycja. Masamune i jego uczniowie upodobali sobie Kamakura w prowincji Soshu, gdzie urząd szoguna generował mnóstwo chętnych klientów, i w ślad za tym czwarta tradycja stała się znana pod nazwą *Soshu-den*.

Miecze w tym okresie straciły swój smukły i wdzięczny styl epoki *Heian* oraz wczesnej *Kamakura* i zaczęły być szerokie a zarazem bardziej krzepkie, sztych stał się dłuższy a linia hartowania *hamon* (hartowany brzeg)⁸ bardziej pokaźna. Głównie *soshu* charakteryzowały się szerszym *nie* (kryształ, które formują *hamon*)⁹ oraz inne zjawiska związane z *nie* jak *inazuma* (jasne linie podobne do rozświetleń pioruna) oraz *kinsuji* (podobne do *inazuma*, lecz złociste w barwie) w obrębie *hamon*. To wskazuje na fakt, że Masamune hartował ostrza w nieco cieplejszej temperaturze niż były one wcześniej hartowane. W rezultacie *hamon* był znacznie bardziej twardy. Szersza była także *jihada* (podobna do słoju drzewa powierzchnia na głównej mieczy)¹⁰ i zawierała zjawiska takie jak piękne *chikei*, które są włóknami, żyłkami *nie*. Tylko kilku mieczników oparło się tym zmianom i nadal wyrabiało miecze w tradycji dworskiego i pełnego gracji stylu starego *Heian*.

Słynnymi uczniami Masamune zgodnie z wykazem Inami Hakusui byli:

Hasabe Kunishige i Rai Kunitsugu z Yamashiro (Kyoto)

Shizu Saburo Kaneuji z Kinju (Yamato)

Go Yoshihiro i Sakei Norishige z Etchu

Kanemitsu i Nagayoshi z Osafune (Bizen)

Naotsuna z Iwami

Sa z Chikuzen

---

⁷ *Tanto* zaliczane jest do kategorii mieczy, albowiem technologia produkcji i wygląd wszystkich japońskich mieczy są bardzo podobne. Nader rzadko w literaturze fachowej używa się wyrażenia *nóż tanto*. Najbardziej ogólna klasyfikacja miecza japońskiego opiera się na jego długości. Najdłuższe miecze to *tachi*, następnie *katana* (i jej wczesna forma *uchi-gatana*), następnie *wakizashi* wreszcie najkrótsze *tanto* (długość do 1 *shaku* tzn. ok. 30,3 cm). Różnica pomiędzy *tachi* a *katana* polega także na sposobie noszenia, a co za tym idzie używania miecza. *Tachi* było noszone na rapciach ostrzem do dołu, *katana* za pasem *obi* ostrzem do góry.

⁸ *Hamon* to określenie używane dla oznaczenia zarówno linii, która oddziela powierzchnię hartowaną od reszty główki jak i dla całej zahartowanej powierzchni główki rozciągającej się od ostrza *ha* do linii *shinogi*. W popularnym użyciu *hamon* raczej oznacza powierzchnię niż linię, w literaturze fachowej jest odwrotnie. Używane jest także określenie *yakiba*, przy czym podobnie, jedni autorzy piszą, że *yakiba* to linia hartowania (np. J.M. Yumoto) a inni, że to powierzchnia hartowania (np. H. Socha).

⁹ Utworzone przez kryształy stali na linii hartowania efekty w postaci zamglonych jasnych punkcików (ziarna martenzytu i perlitu uwidocznione wskutek oziębiania – hartowania stali, tworzące białawą, rozmytą linię)

¹⁰ *Jihada* (stosowana często zamiennie z *hada*) oznacza wzory na powierzchni stali powstałe wskutek skuwania. Niekoniecznie wzory te mają postać podobną do słoju drewna. Jest wiele rodzajów *hada*.

Był jeszcze asystent Masamune i szef jego uczniów - Sadamune , który miał swoich własnych, sławnych uczniów. Jego umiejętności i sława prawie dorównywały Masamune. Reputacja i popularność *Soshu-den* rozciągała się na całą trzynasto i czternastowieczną Japonię, kosztem *Yamato-den* i *Yamashiro-den* , jednak tradycja *Bizen-den* nadal była popularna. Szczególnie cenione były miecze z miasta Osafune , które wytwarzali miecznicy przez setki lat.

Kiedy osłabło zagrożenie trzecią inwazją Mongołów, dwór cesarski powrócił do swoich ulubionych zajęć : intrygowania i knozań. Cesarz uważał szogunów za uzurpatorów władzy królewskiej, ale miał zbyt mało narzędzi politycznych i środków finansowych, aby coś z tym zrobić. Jakkolwiek spisek w celu obalenia szogunatu i powrotu do rządów cesarskich sprawowanych przez cesarza Go Daigo (1319-1338) stopniowo dojrzał. W tym czasie szogunat był mocno osłabiony finansowo przez przygotowania do obrony przed Mongołami. Sprzymierzeńcami cesarza Go Daigo stali się nastawieni wrogo do szogunatu mnisi-wojownicy. Zaatakowali Kamakura i pokonali popleczników szogunatu z rodziny Hojo, która rządziła w imieniu szogunów Minamoto. Wielu samurajów żywiło przekonanie o słuszności tych działań i przyłączyło się do walki o restaurację cesarskiej władzy. Nie byli zadowoleni z szogunatu. Czuli, że należy im się jakaś nagroda za udaremnienie inwazji. W wojnie domowej zwykle byli nagradzani poprzez nadawanie im ziemi konfiskowanej pokonanym przeciwnikom, ale w tym przypadku, jako że nie było żadnej zdobytej ziemi szogun nie dał im nic. Restauracja cesarskiej władzy w 1333 jest znana jako *Kemmu* (*Kemmu no Chuko*). Jednak niedługo potem, samuraj Ashikaga Takauji przeprowadził kolejną rebelię i cesarz Go Daigo musiał opuścić Kyoto, aby sformować dwór w Yoshino w prowincji Kii na południu. Drugi, marionetkowy „cesarz” wspierany przez Ashikaga pozostał w Kyoto. W 1336 były zatem dwa cesarskie dwory w Japonii – *Hoko-cho* (północny dwór w Kyoto) i *Nan-cho* (dwór południowy). Oba ośrodki okrzyknęły się jedynymi „organami władzy” w Japonii, co przede wszystkim kwestionował Go Daigo, albowiem twierdził, iż posiadając fizycznie oryginalne regalia jemu bardziej należy się tytuł cesarza (sześćset lat później w okresie Showa, przed II wojną światową, mileżąca opozycja w stosunku do rządów Hirohito zarzucała mu, że nie jest pełnoprawnym cesarzem, albowiem jest potomkiem „północnego dworu” w Kyoto).

Oba dwory funkcjonowały obok siebie przez prawie 60 lat. W historii miecza ten okres znany jest pod nazwą *Namboku-cho* (1336-1392) (okres północnego i południowego dworu). Wielu samurajów wcześniej zatrudnionych przez szogunat Kamakura i korzystających z relatywnie wysokiego statusu, przyłączyło się do jednej lub drugiej strony w nadziei wygranej, w wyniku której mogliby rozwijać swoje kariery. Niektórzy z popleczników cesarza stali się ludowymi bohaterami w Japonii aż do dnia dzisiejszego. Kusunoki Masahige i Nitta Yoshisada są postrzegani jako wzór idealnego samuraja, lojalnego w stosunku do cesarza aż do śmierci. Chociaż w pierwszych latach oba dwory były stosunkowo silne i miały swoje wpływy, to wojna szybko ewoluowała w kierunku zmagania pomiędzy armiami samurajów, których znaczenie poważnie wzrosło. Kraj pogrążył się w chaosie krwawych konfliktów, walk w trudnym, górzystym terenie. Jednakże, co ważne dla naszych rozważań, były też plusy tego stanu - czas wielkiego popytu na japońskie miecze.

Miecznicy byli bardzo zajęci starając się sprostać ogromnemu wzrostowi zapotrzebowania na broń. Datowali je w dwóch różnych systemach używanych przez dwór północny i południowy. Głównie *tachi* z okresu późnej Kamakura, rozwinięte przez Masamune i jego uczniów *Soshu* były masywniejsze niż wcześniej wytwarzane. Większe proporcje były doprowadzone nawet do przesady w czasie *Namboku-cho* , dla przyczyn które są nie do końca zrozumiałe. Miały rozmiary podobne do szabli a bardzo duże miecze prawdopodobnie stanowiły przewagę w starciu konnego samuraja z pieszym, zdolnym do przewrócenia jeźdźca na ziemię. Niektóre miecze *Namboku-cho* były tak duże, że nie mogły być noszone w normalny sposób, tylko przewieszane przez plecy w stylu znanym jako *seoi-techi* lub *odachi*. *Soshu-den* i *Bizen-den* były bardzo popularne, znana także była hybryda obu szkół – *Soden*, według której produkowali tak sławni kowale jak Kanemitsu i Motoshige z Osafune w prowincji Bizen.

Mniej więcej w tym czasie, miecznik o imieniu Shizu Saburo Kaneuji, który uczył się od Masamune, lecz tworzył w tradycji Yamato, przeprowadził się do prowincji Mino. Nauki *Soshu-den* i wpływ wcześniejszej szkoły *Yamato-den* spowodowały stworzenie nowej tradycji znanej jako *Mino-den*. Ten

styl stał się bardzo popularny sto lat później a *Mino-den* uznany został za piątą z pięciu wielkich szkół miecza okresu *koto*, znanych wspólnie pod nazwą *gokkaden*, chociaż ta klasyfikacja mieczy nie była szerzej stosowana przed XX wiekiem. Zaklasyfikowanie miecza do odpowiedniej kategorii w zakresie *gokkaden* jest podstawową wskazówką dla opisu zarówno wieku jak i stylu w ocenie miecza. Spór „cesarski” został rozstrzygnięty ostatecznie w 1392 roku w drodze połączenia obu dworów w Kyoto. Rodzina Ashikaga nadal była u władzy szogunatu, lecz szogun Yoshimitsu przestał mieć za siedzibę Kamakura. Jego urząd przeprowadził się do Muromachi (dzielnica Kyoto) i następne 200 lat w historii miecza jest znane jako okres Muromachi (1392-1573).

Szogunat nie był w stanie kontrolować sił militarnych, a realna siła była skupiona w rękach wielkich właścicieli ziemskich *daimyo*.

Po rozwiązaniu starej kwestii sukcesji cesarskiej, rozpoczęła się rywalizacja pomiędzy szogunatem i wielkimi klanami *daimyo*. Pomiędzy klanami wskutek rosnących w siłę armii samurajów, także rozpoczęły się walki o władzę. W tej ciężkiej atmosferze szogunat wpadł w problemy swojej własnej sukcesji i kraj podzielił się na dwa zbrojne obozy. W pierwszym roku okresu *Onin* (1467) na ulicach Kyoto rozgorzała otwarta wojna niszcząca stolicę i rychło objęła cały kraj. W ciągu tego wyniszczającego i okrutnego okresu wojny domowej, *Sengoku Jidai* czyli „państwa w czasie wojny”, który trwał następnie przez sto lat, produkcja mieczy i zbroi zwiększyła się, żeby sprostać popytowi. Zbroje stały się lżejsze i elastyczne, jako że więcej walk było toczonych pieszo - wcześniej noszone *o-yoroi* były bardziej przydatne do konnych potyczek.

Nie był to szczytny okres w historii Japonii. Pełen przemocy i rodzinnej wendetty. Wiele bitew rozgrywało się pomiędzy szogunem i *daimyo*, *daimyo* i ich własnymi samurajami, a także pomiędzy samurajami i każdym innym, kimkolwiek. Bandyci nie dbali o porządek oparty na starych rodach. W końcu wybuchły rozruchy z udziałem chłopów, którzy zbyt długo cierpieli płacąc podatki i karmiąc walczące wojska. Wojna, zabijanie i zdrada stały się prawie wyłącznymi rozrywkami w Japonii. W tych strasznych czasach „walki wszystkich przeciw wszystkim” niższe klasy odkryły, że najłatwiejszą drogą awansu jest zabijanie przedstawicieli klas wyższych. Kiedy sami stawali się ziemianami, pochłaniali ich, postępujący w podobny sposób następcy. Zastępowanie klasy wyższej przez niższą społecznie znane jako *gekokujo* stało się pospolite. Wyglądało to na coś w rodzaju darwinizmu w wydaniu ludzkim. Niestale sojusze i nierealna lojalność były na porządku dziennym. Dumne ideały *bushido* zostały zarzucone dla praktycznych przyczyn, a zbyt słabi samurajowie byli rozbrajani z mieczy i zbroi a następnie mordowani przez chłopów dla łupu. W tym samym czasie dwór cesarski popadł w okropne tarapaty finansowe. Jeden z cesarzy leżał niespalony przez 20 lat, bo zabrakło funduszy, aby go pochować, inny był zmuszony do wyprzedawania kaligrafii na ulicach Kyoto. Wielkie armie, czasami liczące setki tysięcy wojowników walczyły dla *daimyo* w okresie *Sengoku* wzdłuż i wszerz kraju. Każdy musiał być wyposażony w miecz. Kowale z Bizen i Mino przyjęli to wyzwanie i prędko produkowali miecze na zasadzie „taśmy”. Zespoły rzemieślników współpracowały ze sobą, często oszczędzając na surowcach, w pośpiechu, aby zdążyć z realizacją zamówień. Popularność *Soshu-den* spadła, podczas gdy miasta Seki w Mino i Osafune w Bizen były totalnie zarzucone zamówieniami na produkcję i mało było jednostkowych zamówień, robiono raczej duże partie mieczy, aby sprostać wymaganiom. Niemożliwe stało się utrzymanie jakości w jakiej wytwarzano miecze w okresie Kamakura, który naprawdę należy uznać za złoty wiek produkcji miecza.. Te masowo produkowane miecze w okresie *Muromachi* - znane później pod nazwą *kaza-uichi-mono* – były robione dla czysto użytkowych celów i miały bardzo mało cech artystycznych. Jakkolwiek, nie miało żadnego znaczenia dla tych, którym ścinano głowy ostrym i wydajnym *kaza-uichi mono*. Podobnie, lżejsza i wygodniejsza zbroja dla zwykłych, pieszych żołnierzy była robiona w ogromnych ilościach. Nieliczne, dobre miecze produkowane były na specjalne zamówienia bogatych patronów i mogą być dzisiaj rozpoznane przez ocenę ich doskonałej jakości oraz sygnatury konkretnego miecznika. Było ich jednak niewiele. Ze względu na stosowanie częściej walki pieszej niż konnej, w stosunku do poprzednich okresów, popularne stały się miecze *uchi-gatana* lub *katana*. Wcześniej używany głównie przez wojowników niższej klasy i piechotę (*ashiguru*), miecz taki był noszony wsunięty za pas z ostrzem skierowanym ku

górze. Taki sposób był wygodniejszy dla dobywania miecza przez pieszego. Ściśle związany z rozwojem techniki miecza jest inny, interesujący fakt, który pomaga nam identyfikować miecze z okresu *Muromachi*, znany jako *saki-zori*. Jest to zauważalna krzywizna (*sori*) blisko sztychu (*kissaki*). Ten element jest zwykle wiązany z początkiem praktykowania *iai-jutsu*, czyli sztuki walki mieczem, w skład której wchodzi dobywanie miecza z pochwy i zadawanie inicjacyjnego, wyprzedzającego cięcia jako jednej akcji. Krzywizna *sori* bliżej *kissaki* powodowała, że dobywanie miecza (*nukitsuki*) było łatwiejsze i dawało przewagę użytkownikowi. Jest to jeszcze jeden przykład, w jaki sposób praktyczne wykorzystywanie i taktyka na polu bitwy zmieniały japoński miecz. Do końca okresu *Muromachi*, *uchi-gatana* całkowicie zastąpiła *tachi* w walce, podczas gdy *tachi* był przede wszystkim zarezerwowany dla celów formalnych i ceremonialnych. W tym samym czasie *daimyo* z okresu *Sengoku* wykorzystywali także wielką liczbę włóczników z bardzo dobrym efektem. W połowie VI wieku żeglarze-podróżnicy portugalscy przywieźli broń palną do Japonii. Wkrótce potem przybyli jezuicy misjonarze. Stan chaosu i wojny pomiędzy klanami w kraju był nadal kontynuowany. Wtedy, silny choć skromny *daimyo* z prowincji Owari, o nazwisku Oda Nobunaga pojawił się na scenie politycznej z zamiarem wprowadzenia pokoju w państwie. Był on spadkobiercą zasad *gekokujo* i od siedemnastego roku życia rozpoczął działania, aby przejąć kontrolę nad całą prowincją Owari. W niedługim czasie kontrolował już trzy prowincje. Oda Nobunaga w pełni doceniał potencjał zmasowanego ognia muszkietów, które nota bene użył w ważnej bitwie pod Nagashino, gromiąc potężny klan Takeda. Niektórzy czytelnicy pewnie przypomną sobie tę bitwę, świetnie ukazaną przez Kurosawa Akira we wspomnianym filmie *Kagemusha*. Zastosowanie broni palnej spowodowało rozwój produkcji znacznie mocniejszej zbroi, potrafiącej wytrzymać uderzenie kuli. Rzemieślnicy oparli się w tym przypadku także na rozwiązaniach wziętych ze zbroi zagranicznych. Mimo wszystko użycie włóczników było nadal stosowane jako istotny element strategii. W tym samym czasie przedziwny i dekoracyjny hełm znany jako *kuwari kabuto* był modny wśród najwyższych rangą samurajów. Z pomocą świetnego generała Toyotomi Hideyoshi, Oda był w stanie doprowadzić do niełatwego pokoju po bitwie pod Nagashino. Jednak zanim zdołał zakończyć swoje dzieło zjednoczenia kraju został podstępnie zamordowany przez jednego ze swoich generałów Akechi Mitsuhide. W ciągu paru dni Toyotomi pomścił go i odtąd Akechi ma przydomek „Szogun Trzynastodniowy”. Toyotomi kontynuował drogę unifikacji i zjednoczenia będąc wspierany przez sprzymierzeńców z Tokugawa Ieasu na czele. W politycznym znaczeniu epoka *Muromachi* zakończyła się wraz z upadkiem szogunatu *Ashikaga* w pierwszym roku *Tensho* (1573). Jednak dla wygody, w historii miecza okres *Muromachi* poszerza się, do końca okresu *Bunroku* (1592-1596). Jako, że w kraju zapanował pokój, Toyotomi wysłał wielu ze swoich, teraz zbędnych samurajów, na wyprawę wojenną do Korei, która była, co do jej celu militarnego, zaiste chorym pomysłem. Jednak takie rozwiązanie dało nie mogącym sobie znaleźć miejsca wojownikom, kogoś z kim mogli walczyć, zostawiając Toyotomi możliwość sprawowania kontroli w kraju. Większość z *daimyo*, którzy pojawili się w okresie *Sengoku Jidai* była teraz podporządkowana Toyotomi. W celu zapobieżenia kolejnemu *gekokujo* podjął on starania rozbrojenia niższych stanów poprzez odebranie im prawa do posiadania mieczy. W ramach swojego słynnego „polowania na miecze” chłopom i innym niższym klasom społecznym nakazano oddanie mieczy. Z drugiej strony to polowanie na miecze podkreśliło przywileje samurajów, bowiem oni mogli nadal nosić broń. Po śmierci Toyotomi oraz szybkim wycofaniu się z inwazji koreańskiej, Tokugawa Ieasu przejął kontrolę nad państwem w 1600 r., zwyciężając w decydującej bitwie pod Sekigahara, co w rezultacie przyniosło trwały pokój w kraju pod rządami szogunatu Tokugawa. Ten okres w historii politycznej Japonii, od śmierci szoguna Ashikawa w pierwszym roku *Tensho* (1573) do bitwy pod Sekigahara w piątym roku *Keicho* (1600) jest znany jako *Azuchi-Momoyama*. Był to relatywnie okres spokoju, po ponad 100 latach wojny domowej, postrzegany jako renesans sztuk artystycznych. Sporo z najbardziej znanych japońskich zwojów i obrazów pochodzi właśnie z tamtego okresu. Podobnie, wysoki stopień kreatywności można było dostrzec w wytwarzaniu mieczy, bowiem spadła presja na wyrób wielkiej liczby, niskiej jakości *kazu-uchi-mono*. Długie, niewygodne miecze z *Namboku-cho* były skracane i montowane w oprawy *uchi-gatana*, aby mogły być noszone w odpowiedni sposób. Te miecze są dość szerokie i zwięzane w kierunku sztychu, znacznie poręczniejsze

w użyciu. W tym samym czasie kowale jak np. Kiyomitsu mieszkający w Osafune, w prowincji Bizen, rozpoczęli produkcję nowych mieczy, bardzo podobnych kształcie do tych skracanych *Namboku-cho*, tworząc je z wyraźną dbałością o jakość produkcji.

Koniec okresu *Momoyama* oznacza koniec siedemset - osiemset letniego okresu *koto* w historii japońskiego miecza, podczas którego wytwarzano zarówno bardzo dobre jak i jedne z najgorszych mieczy. Okres końcowego *Muromachi* i okres *Momoyama* są znane jako *sue* (późne) *koto*. Następnym okresem będzie tzw. *shinto* (okres nowych mieczy), którego początek jest zwykle datowany na pierwszy rok okresu *Keicho* (1596).

(Ciąg dalszy rozdziału 2 „Krótka historia japońskiego miecza” - *Shinto*, *Shinshinto*, *Gendaito* i *Shinsakuto* w następnym odcinku)

Nazwiska trzech wielkich „unifikatorów” w transkrypcji kanji

Oda Nobunaga - 織田信長

Tokugawa Ieyasu - 徳川家康

Toyotomi Hideyoshi - 豊臣(羽柴)秀吉